

УДК 321.01/.02:316.624]:355.01](477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1\(67\)-7](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-1(67)-7)

Віталій ТИСЯЧНИЙ

аспірант кафедри політології Чорноморського національного університету імені Петра Могили,
вул. 68 Десантників 10, Миколаїв, Миколаївська область, Україна, 54000

ORCID: 0009-0002-0477-8808

Vitali TYSYACHNYI

Postgraduate Student at the Department of Political Science, Petro Mohyla Black Sea National University,
68-Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Mykolaiv region, Ukraine, 54000

ORCID: 0009-0002-0477-8808

ПРОЦЕС ДЕВІАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЇЇ МОНОЦЕНТРИЧНОСТІ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

DEVIATION PROCESS OF THE POLITICAL SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF ITS MONOCENTRICITY AND MARTIAL LAW

Події 24 лютого 2022 року стали справжнім шоком для всього українського суспільства. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну повпливало на всі сфери життя, зокрема, і на політичну систему нашої держави. Після 2019 року, приходу до влади В. Зеленського вона і так була доволі моноцентричною – президентська політична партія «Слуга народу» отримала монобільшість у Верховній Раді. А сам Президент України був ключовим політиком у державі, який впливав на всі гілки влади.

Після ж введення воєнного стану в Україні процес девіації політичної системи прискорився. На це вплинуло багато факторів, які стали наслідком повномасштабної війни у центрі Європи: надання очільнику держави значної кількості повноважень у виконавчій владі, прописаних у Законі України «Про правовий режим воєнного стану»; висока популярність та особистий рейтинг В. Зеленського як всередині країни, так і по всьому світу; посилення контактів з першими особами найвпливовіших держав; кроки самого В. Зеленського на збереження держави і її захист під час масштабних бойових дій. Сукупність цих факторів ще більше посилює президентизацію політичного режиму в Україні.

Саме тому постає питання, що є і метою даної статті, вивчення впливу виборів 2019 року, а також воєнного стану, введеного через повномасштабний напад Росії на Україну 24 лютого 2022 року, на девіацію політичної системи в Україні. Адже вказані вище аспекти у сукупності виводять на перший план політологічного дослідження нинішньої політичної системи питання наслідків подібної девіації для України, зокрема у перспективі трансформації системи після перемоги у цій війні.

Виходячи з нинішніх тенденцій, актуальним стає зміна форми правління в Україні. Переходу або до президентської форми правління з закріпленням на законодавчому рівні ключової політичної ролі Президента держави, як, зокрема, і голови Уряду. Або законодавче зменшення цієї ролі, переходу до парламентської форми правління. Де визначною фігурою стає лідер партії-переможця парламентських виборів, а посада очільника держави стає номінальною. Будь-який з цих варіантів допоможе унормувати та стабілізувати політичну систему, зменшивши як наявний нині біцефалізм виконавчої влади, так і можливу подальшу її девіацію.

Ключові слова: політична система, девіація, воєнний стан, соціологічне дослідження, президент, гілка влади, Конституція України.

The events of February 24, 2022 became a real shock for the entire Ukrainian society. The full-scale invasion of Russia into Ukraine affected all spheres of life, in particular, the political system of our country. After V. Zelensky came to power in 2019, it was already quite monocentric - the presidential political party "Servant of the People" won a monomajority in the Verkhovna Rada. And the President of Ukraine himself was a key politician in the state, who influenced all branches of government.

After the introduction of martial law in Ukraine, the process of deviation of the political system accelerated. This was influenced by many factors that were the result of a full-scale war in the center of Europe: granting the head of state a significant amount of powers in the executive power, prescribed in the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law"; high popularity and personal rating of V. Zelenskyi both within the country and around the world; strengthening of contacts with the first persons of the most influential states; steps taken by V. Zelenskyi himself to preserve the state and protect it during large-scale hostilities. The combination of these factors further strengthened the presidentialization of the political regime in Ukraine.

That is why the question arises, which is also the purpose of this article, to study the impact of the 2019 elections, as well as the martial law introduced due to the full-scale attack of Russia on Ukraine on February 24, 2022, on the deviation of the political system in Ukraine. After all, the above-mentioned aspects collectively lead to the first plan

of a political study of the current political system, the question of the consequences of such a deviation for Ukraine, in particular, in the perspective of the transformation of the system after the victory in this war.

Based on the current trends, it is becoming urgent to change the form of government in Ukraine. Transition or to the presidential form of government with the consolidation at the legislative level of the key political role of the President of the state, as, in particular, the head of the Government. Or the legislative reduction of this role, the transition to a parliamentary form of government. Where the leader of the party that won the parliamentary elections becomes a prominent figure, and the position of the head of state becomes nominal. Any of these options will help to normalize and stabilize the political system, reducing both the existing bicephalism of the executive power and its possible further deviation.

Keywords: *political system, deviance, martial law, sociological research, president, branch of power, Constitution of Ukraine.*

Постановка проблеми. Після президентських та дострокових парламентських виборів 2019 року в політичній системі України проходив процес поступового єднання гілок влади, їх моноцентричного підпорядкування президентській вертикалі. У результаті чого відбувся процес девіації політичної системи, на який серйозно вплинули, зокрема, і події після 24 лютого 2022 року: широкомасштабний напад росії на Україну, введення в державі воєнного стану та трансформація політичних інститутів і роботи гілок влади в умовах воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні дане питання практично окремо не висвітлюється. Можливо через те, що вказані процеси все ще відбуваються, а можливо через брак зацікавлених науковців. Однак все ж таки певні аналітичні матеріали щодо цього питання є. Зокрема, автор цієї роботи навесні 2022 року написав наукову статтю за назвою: «Виборчі кампанії 2019 року та вплив їх результатів на взаємодію гілок влади в Україні», де частково також висвітлює це питання.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. вивчення впливу виборів 2019 року, а також воєнного стану, введеного через повномасштабний напад Росії на Україну 24 лютого 2022 року, на девіацію політичної системи в Україні.

Основні завдання роботи:

- вивчення впливу воєнного стану, запровадженого 24 лютого 2022 року, на трансформацію політичної системи України;
- окреслення впливу активних бойових дій на громадську думку та сприйняття політичних інститутів всередині країни та по всьому світу;
- визначення перспектив девіації політичної системи в умовах її моноцентричності та подій після початку повномасштабного вторгнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найбільш важливих завдань для сучасних політологічних досліджень є завдання всебічного вивчення різноманітних складових політичної системи конкретної

держави. І мова йде не тільки про продовження теоретичних пошуків, які тривають вже доволі довго – починаючи з стародавньої доби та часів Середньовіччя.

Важливим дослідницьким компонентом політичної науки залишається реальний процес функціонування політичної системи, який протікає у визначеному просторі та в окремо взятий період дійсності. У нашому випадку, дане дослідження пов'язано з увагою до низки особливих рис, які характеризують певну еволюцію політичної системи українського суспільства, починаючи з 24 лютого 2022 року, початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Варто зазначити, робота пишеться в момент цих подій, тому є можливість безпосередньо оцінити їх вплив на девіацію політичної системи та зафіксувати ті тенденції, яка відбуваються протягом 2022 року. Щоб вірно зробити оцінку та дати власні висновки, перш за все потрібно чітко окреслити стан політичної системи в Україні на момент початку повномасштабного вторгнення росії.

Першим маркером для якісної оцінки можна вважати соціологічні дослідження. Як не дивно, але за два роки правління рейтинги як довіри, так і підтримки у Президента України та його партії серйозно знижувалися.

За інформацією КМІС, станом на 5–13 лютого 2022 року, партія «Слуга народу» опустилася на 2-місце загальнонаціонального рейтингу, отримавши лише 16,4%. На першому місці «Європейська Солідарність» з 22,9%. Щодо президентського рейтингу, то тут ситуація у В. Зеленського значна краще, перше місце і 27,1%. У П. Порошенка – друге, і 19,7%. [1].

Достатньо показовою є і довіра українців різним соціально-політичним інституціям. За даними КМІС, очільнику держави довіряло лише 27% українців, проти 32% наприкінці 2020 року. Це не критичний показник, але тенденція негативна. Верховній Раді довіряли і того менше – лише 11%, однак такий низький рівень для Парламенту загалом доволі стабільне явище. При цьому рейтинги демонструють традиційно високий рівень довіри до Збройних сил, волонтерів, звичайних людей та церкви.

Другим маркером є оцінка настроїв у політичних та бізнесових колах країни. Тут теж достатньо не втішна ситуація для оточення голови держави. Якщо загалом описувати стан відносин між різними групами впливу, всередині Офісу Президента України, Верховної Ради, Кабінету міністрів, місцевої влади одним словом, то найкраще все це описує слово «нестабільність». Нижче наведено обґрунтування «чому».

Вже вказаний вище пункт про втрату рейтингів голови держави та його партії. За кілька років до виборів це не є критичним показником, однак тенденція була негативною. На фоні значних корупційних, іміджевих скандалів влада почала суттєво втрачати позиції і вподобання українців. А це є найкращим показником політичної нестабільності.

Конфлікт навколо одного з топів президентської фракції О. Трухіна (коли журналісти опублікували кадри, де він начебто пропонував хабар поліцейському після скоєного ДТП) чи скандальна поведінка заступника міністра внутрішніх справ О. Гоглашвілі перед своїми підопічними, чоловіка особистого секретаря В. Зеленського М. Левченко [2]. Подібні ситуації точно віднімали кілька відсотків рейтингу і знижувала легітимність влади серед суспільства.

Станом на лютий 2022 року Офіс Президента України майже втратив контроль над Верховною Радою України. Монобільшість була лише формальним явищем, де-факто ж «Слуга народу» не могла ухвалювати рішення самостійно. Більше того, навіть допомоги інших депутатських груп як «Довіра» чи «За майбутнє» не завжди вистачало для ухвалення потрібних владі рішень. Цю ситуацію значно ускладнила і відставка Голови Верховної Ради України Д. Разумкова у жовтні 2021 року. Адже буквально за кілька тижнів після цього було створено його окреме міжфракційне об'єднання «Розумна політика», до якого увійшли близько 2-х десятків нардепів із «Слуги народу», що серйозно послабило монокоаліцію. Наприклад, ще 10 лютого, за 2 тижні до початку повномасштабної війни, через негативні тенденції у Парламенті і відсутність голосів за потрібні рішення керівництво Верховної Ради України розпустило депутатів. Офіційна причина – коронавірус.

Однак, очевидно, що в такий важкий для країни час це була лише формальність. Парламентська криза серйозно була по позиціям та впливу Офісу Президента України на політичну ситуацію в країні. При чому збої в роботі «слуг народу» були і раніше. Так, наприклад, Комітет виборців України в липні

2020 року зазначав про те, що партія влади не може самостійно ухвалювати рішення [3].

Починаючи з січня того року по липень, всього було прийнято 87 законів. За даними КВУ, в середньому за них голосували лише 220 «слуг». Таким чином, більшість законів не були б прийняті без голосів депутатів інших фракцій і груп парламенту. Так, із 87 прийнятих законів депутати монобільшості самостійно забезпечили 226 голосів «за» лише за 29 законів. Решта, 58 законів, не були б прийняті без допомоги інших політичних сил. При цьому варто врахувати, що абсолютна більшість законів були ініційовані членами провладної команди: президентом, урядом, народними депутатами «Слуги Народу».

Внаслідок реформи децентралізації мери міст та місцеві депутати отримали більше фінансових можливостей для громад та як результат – самостійності. І до цього вони були достатньо впливовими, адже обиралися на 5 років громадою і могли працювати за будь-якої влади. До того ж, місцеві вибори 2020 року показали, що «Слуга народу» не може завести більшість депутатів до місцевих і обласних рад великих міст. При цьому партія не мала жодного мера великого міста. Це серйозно впливало на розстановку сил на місцях та давало додаткові можливості для регіональних лідерів. Окрім цього, дуже слабкими були і голови ОДА, що виходило із слабкої регіональної і кадрової політики Офісу Президента України.

Третім маркером – є міжнародне та зовнішньополітичне сприйняття України та В. Зеленського особисто, перш за все керівництвом США. Якщо згадати ситуацію навколо країни на початку 2022 року, то вона характеризується невизначеністю та певним рівнем роздратування з боку основних західних партнерів.

Наприклад, 29 січня 2022 року інтернет-видання «НВ» публікує оглядовий матеріал провідних західних ЗМІ з таким лідом: «Напруження між Києвом та Вашингтоном зростає, пишуть провідні західні ЗМІ. За їх інформацією Президент України В. Зеленський боїться, що США навмисно перебільшують російську загрозу для укладання домовленостей із Москвою, зокрема щодо Донбасу. Водночас у Білому домі начебто роздратовані тим, що В. Зеленський применшує загрозу з боку РФ» [4].

Далі у матеріалі наведені висновки таких відомих суспільно-політичних медіа як Politico, CNN, New York Times. Всі вони з посиланням як на власні джерела, так і на коментарі різних представників

американського істеблішменту розповідають про складні відносини Адміністрації Президента США Д. Байдена з Офісом Президента Україна, і це по суті за 4 тижні до початку повномасштабної війни.

Ще один показовий епізод продемонструвало видання *The New Yorker* у жовтні 2022 року. За інформацією журналістів, Головнокомандувач Збройних сил України В. Залужний приховував свої плани щодо оборони країни від союзників у США і навіть В. Зеленського [5]. Так, у лютому того ж року В. Залужний надав військовому аташе посольства США у Києві свій план щодо захисту України. Американського полковника запросили до Генштабу і показали односторінковий ескіз позицій ЗСУ та схем бойових дій, дозволивши зробити нотатки. Однак, план виявився фальшивкою, покликаною приховати реальний масштаб військової кампанії В. Залужного та його підлеглих.

При чому такі протиріччя навіть виходили і на загальну публіку. Так, 20 січня 2022 року В. Зеленський написав у своєму Twitter-акаунті повідомлення, адресоване Д. Байдену «Хочемо нагадати великим державам, що незначних агресій не буває і маленьких народів не буває. Як не буває й незначних жертв і маленького горя від втрати близьких. Кажу це як Президент великої держави Україна». Воно стало відповіддю на заяву Д. Байдена під час однієї з прес-конференцій про можливе «незначне вторгнення» Росії в Україну. Очільник Білого Дому тоді зазначив, що реакція Заходу на напад росії може відрізнитись: якщо станеться «незначне вторгнення» – то у союзників з НАТО можуть виникнути розбіжності щодо покарання для Кремля [6].

Варто додати, що складними та мінливими стосунки у В. Зеленського та Д. Байдена були вже і після початку вторгнення. Так, видання *NBC News* з посиланням на свої джерела пише, що в червні 2022 року телефонна розмова між двома лідерами розігралася не так, як попередні. Як тільки Д. Байден закінчив говорити В. Зеленському, що він щойно дав зелене світло ще на один мільярд доларів США у вигляді військової допомоги Україні, В. Зеленський почав перераховувати всю додаткову допомогу, якої він потребував, але не отримував. Байден така заява розлютила [7].

По-перше, це пов'язано з традиційно обережним ставленням американського політику до українського. Адже, за роки незалежності в Україні була велика кількість корупційних скандалів, які зокрема били і по США.

По-друге, це пов'язано і з певним рівнем недовіри між керівництвом обох держав. Так, за даними автора цієї роботи, в Офісі голови держави до середини лютого побоювалися того, що маневри росії навколо українських кордонів є елементом гри між самою Росією та США. Одне із завдань яких – змусити керівництво України відновити активний переговірний процес з Москвою та піти назустріч в процесі виконання Мінських домовленостей. Саме тому в оточенні В. Зеленського дуже песимістично ставилися до офіційних та неофіційних повідомлень з Вашингтону щодо можливого нападу рф.

Саме з такими проблемами та викликами політична система за часів першої половини терміну Президента України В. Зеленського зустріла ніч на 24 лютого. Якщо окреслити політичну систему України станом на 23 лютого, то вона виглядатиме наступним чином.

Законодавча гілка влади – розбалансована та диференційована. У монобільшості не вистачає голосів самостійно ухвалювати необхідні політичні рішення. Наприклад, ще наприкінці січня народні депутати пішли на 3-х тижневий «карантин» до 15 лютого, начебто через значну кількість хворих на коронавірус депутатів та працівників Апарату Ради. І це в той момент, коли до повномасштабного вторгнення було менше місяця. Як заявляв тоді заступник голови фракції «Голос» Ярослав Железняк, перед ухваленням цього рішення було провалено майже всі важливі законопроекти, тому що не знайшлося 226 голосів [8].

Сюди варто додати і її внутрішню нестабільність в умовах створення МФО «Розумна політика» Д. Разумкова, до якого увійшло близько 2-х десятків нардепів зі «Слуги народу», а також скандал навколо ДТП одного із топ-нардепів монобільшості О. Трухіна.

Виконавча влада – Кабінет міністрів є повністю контрольованим Офісом Президента України. Він виконує всі функції найближчого оточення голови держави, можна констатувати злиття президентської та виконавчої гілок влади за умови домінантності першої.

Судова влада – відносно незалежна, але з проблемами у її ефективності. Наприклад, ще з 2020 року в Конституційному Суді України тривав затяжний конфлікт навколо зміни керівництва, а також заповнення квот – наприклад, з боку Верховної Ради.

Тобто, на момент початку повномасштабного вторгнення росії в Україну можна впевнено сказати, що неформальний вплив

Президента України на законодавчу, виконавчу та судову гілки влади, а також місцеве самоврядування суттєво зменшувався, порівняно з тим, що було у період з 2019 по 2021, не дивлячись на всі намагання зберегти цей вплив. Це підтверджується як очевидними фактами – публічними скандалами та політичними демаршами, так і електоральними тенденціями.

Однак, 24 лютого 2022 року ситуація в країні кардинальна змінилася, як і переформатувалися всі проблеми та виклики, що були до цього моменту. У хід пішла Конституція України та законодавство.

Буквально за години до повномасштабного наступу Росії Верховна Рада затвердила Указ Президента України від 23 лютого 2022 року №63 «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України» [9].

По-факту цей правовий режим проіснував в країні менше доби і став коротким проміжним елементом до запровадження воєнного стану. Він був прийнятий Президентом України через побоювання завчасно посіяти паніку в українському суспільстві (на відміну від воєнного стану, це прямо не означає початок бойових дій), а також можливості зберегти за собою поле для маневрів.

Варто відзначити, що в умовах надзвичайного стану продовжують діяти всі органи державної влади, місцеве самоврядування, але додатково залучається Національна гвардія, Служба безпеки до управління – посилюють різного роду перевірки, однак влада в країні і на місцях зосереджується в руках цивільних адміністрацій (загалом органів влади).

Вже на ранок 24 лютого Верховна Рада оперативно затвердила Указ «Про введення воєнного стану в Україні». Народні депутати проголосували за цей документ 300 голосами «за».

Як вказано в Указі В. Зеленського, військове командування разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування має забезпечити передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи й повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави. Також, вводяться ряд обмежень, що діють для громадян держави, наприклад, запроваджується комендантська година, трудова повинність для працездатних осіб, вводяться обмеження щодо перебування в окремих місцях та інше.

Але найбільш важливим для політичної системи є стаття 18 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Вона чітко

визначає, що порядок взаємодії військового командування та військових адміністрацій з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади щодо забезпечення додержання правового режиму воєнного стану, захисту безпеки громадян та інтересів держави, а також підпорядкування чи оперативного підпорядкування їм інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів, або їх з'єднань, військових частин, установ та організацій визначається Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України [10].

В умовах повномасштабної війни саме очільник держави отримує всі реальні важелі впливу в державі, і це прямо прописано в Конституції України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Як вказано у ст. 11 цього закону, Президент України здійснює загальне керівництво запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану; здійснює стратегічне керівництво Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами через Генеральний штаб ЗСУ; а також може прийняти рішення про відсторонення від займаної посади посадової особи, призначення на посаду та звільнення з посади якої віднесено до його повноважень, та покладення на відповідний період виконання обов'язків на іншу особу [11].

Тобто у повністю законний спосіб Голова держави здійснює керівництво державою та несе повну відповідальність за те, що відбувається всередині. До того ж, він на рівні Голови Уряду та Міністра закордонних справ представляє державу на міжнародній арені. Про що був ще до початку вторгнення виданий Указ [12]. Однак, повнота влади Президента України описується не тільки в законах та Конституції України, але носить і неформальний характер. Так, логічно, що в умовах великої війни саме Верховний Головнокомандувач замикає на собі всі внутрішні та зовнішні політичні зв'язки, що саме В. Зеленський і зробив.

З 24 лютого 2022 року Президент України провів сотні розмов з лідерами держав світу різних континентів, з Головами Парламентів, Урядів, політичних партій, політичними діячами, зібраннями, бізнесменами, науковцями, журналістами, акторами, спортсменами і просто відомими людьми. Рівень пізнаваності Президента України по всьому світі настільки виріс, що навіть кількість його підписників в соцмережі Instagram зростає вдвічі – до 17,1 млн користувачів. До порівняння, Instagram Президента США Д. Байдена

дорівнює 19,5 млн користувачам, а населення Штатів більше України в 10 разів.

Популярність та вплив В. Зеленського у світі підкріплюється ще й численними візитами в Україну світових лідерів та відомих людей з усіх сфер життя. У 2022 році, навіть вже з моменту початку повномасштабної війни, в країні по кілька разів бували очільники Великої Британії, Польщі, Німеччини, Франції, багатьох інших країн ЄС та всього цивілізованого світу.

Авторитетна ізраїльська газета The Jerusalem Post назвала його найвпливовішим євреєм у світі, він навіть зміг обігнати прем'єр-міністра Ізраїля Я. Лапіда. В. Зеленський також кілька разів з'являвся на обкладинках відомого американського журналу Time – не тільки у 2019 році, а саме у 2022 році. Загалом В. Зеленський став одним із найпопулярніших політиків світу у загальносвітових ЗМІ [13].

Популярність В. Зеленського на загальносвітовому рівні не поступається і внутрішньо українській. Так, опитування «Групи Рейтинг», яке відбулося 1 березня 2022 року вказує на те, що рівень підтримки В. Зеленського серед українців сягнув 93%. За кілька місяців після цього опитування ситуація особливо не змінилася. За даними тієї ж агенції, станом на 27–28 червня 2022 року Президента України підтримували 91% українців [14].

Заслугує уваги і соціологічне дослідження та аналітика від «Центра Разумкова», зроблена на замовлення Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні у другій половині вересня 2022 року [15]. Так, за даними компанії, серед соціальних інститутів найбільшу довіру українців мають Збройні сили (96% повністю або певною мірою їм довіряють), Президент України (82%), гуманітарні і добродійні організації (78%), Церква (70%), університети (62%), жіночі організації (59,5%), державні установи (55%), поліція (55%), екологічні організації (54%). Суперечливим є ставлення до Уряду країни (51,5% йому висловлюють довіру, але ненабагато менше – 48% – висловлюють недовіру), те ж само стосується телебачення (відповідно 51% і 49%), і преси (відповідно 49% і 50%).

Як не парадоксально, але найменший рівень довіри в українців – до політичних партій, як і Верховної Ради, також судів. Зростання довіри до Президента України до 82%, найімовірніше, пов'язане з високою оцінкою його діяльності під час війни. Йому довіряє переважна більшість (від 76% до 87%) респондентів у всіх регіонах, 84% україномовних (за мовою спілкування в родині) і 79% російськомовних громадян.

Важко оцінити репрезентативність цих досліджень в умовах інтенсивного збройного конфлікту, однак вони є чи не єдиними публічним і доступним аналізом серед відомих і провідних соціологічних компаній щодо саме суспільно-політичних настроїв українців. Ці дані демонструють закономірність – в умовах збройного конфлікту, інтенсивної війни суспільство прагне отримати лідера, який би взяв повну відповідальність за все, що відбувається в країні. Саме таку позицію займав В. Зеленський, який і отримав як легальне, так і легітимне посилення власної посади в Україні. І це все відбувалося при повноцінній девіації політичної системи та злиттям всіх гілок влади.

У цьому контексті під девіацією необхідно розуміти дії та вчинки людей, соціальних груп, що суперечать соціальним нормам чи визнаним шаблонам і стандартам поведінки. Як зазначають у своїй статті Л. Козловська та І. Горішна, в контексті політики під цим поняттям розуміють не дотримання прийнятих політичних та понятійних норм, які призводять до порушення взаємодії політичних гравців як у відносин між собою, так і зі суспільством [16].

Професор політології НаУКМА і науковий директор Фонду «Демократичні ініціативи» О. Гарань вважає, що вказана реакція українців в опитуванні КМІС стосується перш за все періоду війни [17]. До того ж, багато що вкладається і в розумінні кожною людиною поняття «сильної руки» чи «порушення закону». Підсумовуючи свою думку, він приходить до висновків, що запит українців на сильного лідера в умовах воєнного стану не означає бажання переходу до тоталітарного режиму.

Окрім цього, варто звернути увагу і на неофіційний консенсус у владних елітах щодо верховенства Президента України у питанні збереження територіальної цілісності. Зокрема, опозиційні партії з початку повномасштабного вторгнення призупинили будь-яку масштабну публічну критику дій голови держави. Автор цього матеріалу достовірно знає від одного з учасників зустрічі з Президентом України 24 лютого, що під час неї було ухвалено рішення всім опозиційним партіям призупинити будь-яку критику діяльності влади. Офіс Президента України, зі свого боку, зобов'язувався не грати в політичні ігри проти електоральних конкурентів.

На цій зустрічі вранці були присутні лідери парламентських фракцій та окремі відомі політики, зокрема Д. Разумков, П. Порошенко, Ю. Тимошенко, Ю. Бойко та впливові люди.

Інформація про таку зустріч є і у відкритих джерелах, наприклад, у великому матеріалі журналістів Української Правди про перше дні вторгнення [18].

При цьому необхідно відзначити, що повний нейтралітет між основними політичними гравцями проіснував лише кілька тижнів, адже в середині березня телеканали, афілійовані з П. Порошенком («5 канал», «Прямий» та «Еспресо») були недопущені до єдиного телемарафону. Після цього хоча і не відбулося повноцінного скасування угоди, політична критика все ж таки активізувалася на загальнонаціональному рівні. Кардинальні зміни відбулися і Верховній Раді України. Там сформувався консенсус щодо ухвалення найбільш важливих рішень для держави. При цьому більшість таких законопроектів чи постанов ухвалюються конституційною більшістю, тобто більше ніж 300 голосів «за».

Однак, у подібного консенсусу є і зворотня сторона – монополізація владою порядку денного Парламенту, а також спроби протягувати скандальні рішення. Наприклад, багато суспільної і міжнародної уваги зірвав на собі законопроект, авторства Голови Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, народного депутата від «Слуги народу» А. Ключка. Мова йде про №7654 (Проект Закону про внесення змін до деяких законів України стосовно уніфікації вимог до керівників окремих державних органів).

Як повідомляв Центр протидії корупції, ця ідея може зірвати конкурс на посаду директора Національного антикорупційного бюро та призвести до непорозуміння із західними партнерами через тиск на антикорупційну інфраструктуру. Після суспільного резонансу від проштотування цього законопроекту відмовилися. Аналогічна ситуація і з іншими ініціативами, які стосуються розподілення владних повноважень [19].

Аналізуючи девіацію політичної системи після початку великої війни і роль в неї голови держави, неможливо не згадати і про феномен вже згаданого вище єдиного телевізійного марафону. Він був створений буквально у перші дні війни великими телевізійними холдингами (ICTV/СТБ, «Інтер», «1+1», «Суспільне» і «Рада», «Україна») за участю міністра культури та інформаційної політики Олександра Ткаченка, а також представників Офісу Президента України, зокрема, на той момент заступника керівника К. Тимошенка.

Інші канали до формування телевізійного контенту в рамках цього марафону не були

допущені. Це суттєво допомагало великим медіа-групам зберегти сітку трансляції в умовах регулярних обстрілів всієї країни, паніки перших днів та серйозних організаційних викликів. При цьому, для держави цей інструмент був необхідний в умовах все тієї ж паніки серед населення та інформаційної війни проти держави з боку російських загарбників. Саме тому є очевидним той факт, що певний час він був дійсно виправданим та ніс пряму користь мільйонам українцям. Однак, з часом телемарафон перетворився на механізм тотального піару Президента України та представників його Офісу.

Наприклад, журналіст та експерт в сфері медіа О. Довженко прямо пише, що влада фактично конфіскувала у приватних та суспільних мовників ефір «на потреби інформаційної оборони», але використовує його для власного піару та зведення політичних поразок. Використовує не весь час, але завжди, коли їй це потрібно. А оплачують цей ефір самі мовники. І при цьому не можуть заробляти на рекламі в ефірі своїх каналів, які транслюють марафон. А єдиною компенсацією, яку вони можуть отримати, є можливість використовувати той-таки загальнонаціональний ефір для власних піар-потреб [20].

Враховуючи наведену вище інформацію та аргументи, необхідно зробити одразу кілька важливих висновків.

По-перше, після 24 лютого в Україні законним шляхом встановлене суттєве розширення та посилення президентської вертикалі влади. Це обумовлено ухваленням Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який і включає обмеження окремих свобод громадян, та посилення владної верхівки. Маючи суттєві електоральні та управлінські проблеми, будуючи ієрархізовану під Офіс Президента України владну вертикаль, В. Зеленський зумів законним шляхом повністю централізувати владу в своїх руках.

У цьому контексті виконавча вертикаль влади повністю підпорядковувалася голові держави, як, загалом і місцева. Адже на виконання Закону України «Про правовий режим воєнного стану» ще 24 лютого 2022 року були створені обласні та районні військові адміністрації, які де-факто нівелювали діяльність місцевих органів влади, зокрема обраних депутатів. Міські голови отримали де-факто повноваження лише для матеріально-технічного забезпечення життєдіяльності населених пунктів. Варто додати і втрату впливу з боку законодавчої гілки влади – Верховна Рада продовжила працювати, збиралася лише кілька разів на місця, виконуючи представницькі

функції, а також ухвалюючи окремі закони на виконання рішень Кабінету міністрів, Офісу Президента України чи Збройних сил України. З цієї позиції голова держави законним шляхом повністю перебрав на себе діяльність та частково повноваження окремих гілок влади.

По-друге, В. Зеленський отримав суттєві електоральні, репутаційні, іміджеві бонуси після початку повномасштабного вторгнення. Втримавши управління країною, залишившись у Києві та розпочавши політичну, військову, економічну боротьбу проти росії, Голова держави зміг акумулювати як всенародну підтримку, так і загальносвітову увагу. Це підтверджується наявними соціологічними опитуваннями, публікаціями української та світової преси, увагою лідерів найвпливовіших країн світу та відомими людьми з усіх сфер життя. Таким чином відбулася не лише ще більша легалізація влади, а й її легітимізація в розумінні як українського народу, так і всього світу. Це безумно суттєво впливало на збройний супротив України у війні з росією, а також на перебіг дипломатичної війни між двома країнами.

По-третє, у випадку затягування бойових дій та війни Україна планомірно переходить

до посилення президентської вертикалі, послаблення парламентської. Такий висновок можна зробити опираючись як на соціологічні опитування, так і на окремі риси політичної культури та психології багатьох українців. Отримавши єдиний центр управління держави, більшість українців тяжітимуть до посилення виконавчих повноважень саме в руках Президента України.

У цьому може і проявитися девіація політичної системи країни, її трансформації. За умови збереження парламентсько-президентської форми правління, більшість політичних рішень будуть й надалі ухвалюватися в Офісі Президента України, органі, який навіть не вказаний в Основному законі держава. Подібна ситуація потребуватиме законодавчого врегулювання. Зокрема, зміни політичної моделі суспільства. Ідеться або про повний перехід до президентської форми правління з сильним Головою держави, або зменшенню впливу Президента України через трансформацію форми правління до парламентської республіки. Обидва варіанти залежатимуть від спроможності політичних еліт до змін, громадської думки суспільства та впливу західних партнерів України, як і міжнародних інституцій.

Література:

1. В Україні зростає готовність чинити опір російським інтервентам: результати телефонного опитування, проведеного 5–13 лютого 2022 року. URL: kiis.com.ua (дата звернення: 15.02.2022).
2. Дружина Гогілашвілі офіційно працює з Зеленським, але без доступу до держтаємниці – ОП. URL: pravda.com.ua (дата звернення: 30.12.2021).
3. Монобільшість у Раді не забезпечує 226 голосів «за». URL: lb.ua (дата звернення: 20.07.2020).
4. «У Білому домі роздратовані». Зеленський боїться, що США навмисне перебільшують загрозу вторгнення РФ – провідні західні ЗМІ. URL: nv.ua (дата звернення: 29.01.2022).
5. Inside the U.S. Effort to Arm Ukraine. URL: newyorker.com (дата звернення: 17.10.2022).
6. Зеленський посварився з Байденом у Twitter. URL: stopcor.org (дата звернення: 20.01.2022).
7. Байден розлютився на Зеленського? Що дізналися американські ЗМІ. URL: telegraf.com.ua (дата звернення: 31.10.2022).
8. Рада піде на карантин до 15 лютого – нардеп. URL: slovoidilo.ua (дата звернення: 26.01.2022).
9. Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України. Закон станом на 05.03.2023. Верховна Рада України від 23.02.2022.
10. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. №64/2022. Офіційне інтернет-представництво Президента України.
11. Про правовий режим воєнного стану. Закон станом на 05.03.2023. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250.
12. Питання координації зовнішньополітичної діяльності держави: Указ Президента України від 22.12.2022. №671/2021. Офіційне інтернет-представництво Президента України.
13. The Jerusalem Post's 50 most influential jews of 2022. URL: jpost.com (дата звернення: 25.09.2022).
14. Опитування IRI: Суспільно-політичні погляди в Україні (червень, 2022). URL: ratinggroup.ua (дата звернення: 15.08.2022).
15. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.). URL: razumkov.org.ua (дата звернення: 28.10.2022).
16. Девіація як одне з джерел формування української політичної еліти початку XXI століття [Електронний ресурс] / Л. В. Козловська, І. Я. Горішна // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. – 2012. – Т. 184, Вип. 172. – С. 89–92.

17. Олексій Гарань: «Результати опитування показують: українці не хочуть іти на компроміси з Росією». URL: lb.ua (дата звернення: 14.10.2022).
18. Три найдовші дні лютого. Як почалася велика війна, в яку ніхто не вірив. URL: pravda.com.ua (дата звернення: 05.09.2022).
19. Законопроект депутата Ключка може зірвати конкурс на керівника НАБУ – активісти. URL: suspilne.media (дата звернення: 05.09.2022).
20. Це ще марафон чи вже зловживання владою? URL: detector.media (дата звернення: 31.08.2022).

References:

1. V Ukraini zrostaie hotovnist' chynyty opir rosijs'kym interventam: rezul'taty telefonnoho opytuvannia, provedenoho 5–13 liutoho 2022 roku. [Readiness to resist russian interventionists grows in Ukraine: Results of a telephone survey conducted on February 5-13, 2022]. kiis.com.ua. Retrieved from <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1099&page=1> [in Ukrainian].
2. Druzhyna Hohilashvili ofitsijno pratsiuie z Zelens'kym, ale bez dostupu do derzhaiemnytsi – OP. [Gogilashvili's wife officially works with Zelensky, but without access to state secrets – OP]. pravda.com.ua. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/news/2021/12/30/7319067/> [in Ukrainian].
3. Monobil'shist' u Radi ne zabezpechuie 226 holosiv "za". [A monomajority in the Council does not provide 226 votes "for"]. lb.ua. Retrieved from https://lb.ua/news/2020/07/20/462224_monobilshist_radi_zabezpechuie.html [in Ukrainian].
4. «U Bilomu domi rozdratovani». Zelens'kyj boit'sia, scho SShA navmysne perebil'shuiut' zahrozu vtorhennia RF – providni zakhidni ZMI. [“The White House is annoyed.” Zelensky is afraid that the US is deliberately exaggerating the threat of an invasion of the Russian Federation – leading Western media]. nv.ua. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/zelenskiy-primenshuye-zagrozu-vid-rosiji-u-bilomu-domi-rozdratovani-zahidni-zmi-ostanni-novini-50212387.html> [in Ukrainian].
5. Inside the U.S. Effort to Arm Ukraine. newyorker.com. Retrieved from <https://www.newyorker.com/magazine/2022/10/24/inside-the-us-effort-to-arm-ukraine> [in English].
6. Zelens'kyj posvaryvsia z Bajdenom u Twitter. [Zelensky quarreled with Biden on Twitter]. stopcor.org. Retrieved from <https://www.stopcor.org/ukr/section-politika/news-zelenskij-posvarivsia-z-bajdenom-u-twitter-20-01-2022.html> [in Ukrainian].
7. Bajden rozliutyvsia na Zelens'koho? Scho diznalsia amerykans'ki ZMI. [Is Biden angry with Zelensky? What the American media learned]. telegraf.com.ua. Retrieved from <https://telegraf.com.ua/ukr/politika/2022-10-31/5721311-bajden-rozlyutivsia-na-zelenskogo-shcho-diznalisya-amerikanski-zmi> [in Ukrainian].
8. Rada pide na karantyn do 15 liutoho – nardep. [The Council will go into quarantine until February 15 – People's Deputy]. slovoidilo.ua Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2022/01/26/novyna/polityka/rada-pide-karantyn-15-lyutoho-nardep> [in Ukrainian].
9. Pro vvedennia nadzvychajnoho stanu v okremykh rehionakh Ukrainy. Zakon stanom na 05.03.2023. [On the introduction of a state of emergency in certain regions of Ukraine. Law as of 05.03.2023]. <https://zakon.rada.gov.ua/> Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text> [in Ukrainian].
10. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022. №64/2022. [On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022. No. 64/2022]. <https://www.president.gov.ua/> Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
11. Pro pravovyj rezhym voiennoho stanu. Zakon stanom na 05.03.2023. [About the legal regime of martial law. Law as of 05.03.2023]. zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
12. Pytannia koordynatsii zovnishn'opolitychnoi diial'nosti derzhavy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 22.12.2022. №671/2021. [The issue of coordination of the state's foreign policy activity: Decree of the President of Ukraine dated 12.22.2022. No. 671/2021]. www.president.gov.ua Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/6712021-41005> [in Ukrainian].
13. The Jerusalem Post's 50 most influential jews of 2022. jpost.com. Retrieved from <https://www.jpost.com/50-most-influential-jews-2022> [in English].
14. Opytuvannia IRI: Suspil'no-politychni pohliady v Ukraini (cherven', 2022). [IRI survey: Socio-political views in Ukraine (June, 2022)]. ratinggroup.ua Retrieved from https://ratinggroup.ua/research/ukraine/opros_iri_obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_v_ukraine_ityun_2022.html [in Ukrainian].
15. Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsial'nykh instytutiv, polityko-ideolohichni oriientatsii hromadian Ukrainy v umovakh rosijs'koi ahresii (veresen'–zhovten' 2022r.). [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, political and ideological orientations of citizens of Ukraine under conditions of Russian aggression (September–October 2022)]. razumkov.org.ua. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykoideolohichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> [in Ukrainian].

16. L.V. Kozlovs'ka, I.Ya. Horishna // Naukovi pratsi. Deviatsiia iak odne z dzherel formuvannia ukrains'koi politychnoi elity pochatku KhKhI stolittia [Elektronnyj resurs]. [Deviation as one of the sources of the formation of the Ukrainian political elite at the beginning of the 21st century]. [Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly]. Ser. : Sotsiologhiia. – 2012. – T. 184, Vyp. 172. – S. 89–92. [in Ukrainian].

17. Oleksij Haran': «Rezultaty opytuvannia pokazuiut': ukraintsi ne khochut' ity na kompromisy z Rosiieiu». [Oleksiy Garan: "The survey results show that Ukrainians do not want to compromise with Russia"]. lb.ua. Retrieved from https://lb.ua/culture/2022/10/14/532484_oleksiy_garan_rezultati.html [in Ukrainian].

18. Try najdovshi dni liutoho. Yak pochasia velyka vijna, v iaku nikhto ne viryv. [The three longest days of February. How a great war began, in which no one believed]. pravda.com.ua. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/podcasts/631c85d5ed190/2022/09/10/7366919/> [in Ukrainian].

19. Zakonoproiekt deputata Klochka mozhe zirvaty konkurs na kerivnyka NABU – aktyvisty. [The draft law of deputy Klochka may disrupt the competition for the head of NABU – activists]. suspilne.media. Retrieved from <https://suspilne.media/278565-zakonoproiekt-deputata-klocko-moze-zirvati-konkurs-na-kerivnika-nabu-aktivisti/> [in Ukrainian].

20. Tse sche marafon chy vzhe zlovzhyvannia vladoiu? [Is this a marathon or an abuse of power?]. detector.media. Retrieved from <https://detector.media/infospace/article/202381/2022-08-31-tse-shche-marafon-chy-vzhe-zlovzhyvannya-vladoiu/> [in Ukrainian].